

Prof.zw. dr hab. Stanisław Palka

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Anny Orlińskiej pt. „*Dorosły w roli podmiotu uczącego się. Postawy osób dorosłych wobec własnego uczestnictwa w edukacji formalnej oraz ich niektóre uwarunkowania*”

Mgr Anna Orlińska w swojej rozprawie doktorskiej, liczącej 377 stron, opracowała tematy: 1) postaw osób dorosłych wobec własnego uczestnictwa w edukacji formalnej, 2) uwarunkowań postaw osób dorosłych wobec własnego uczestnictwa w edukacji formalnej. Wstępnie informuję, że w latach 2022 -2024 badała postawy osób dorosłych w przedziale wiekowym 18 – 65 lat ze wszystkich (8) publicznych policealnych szkół medycznych województwa opolskiego i województwa śląskiego. Bardzo dobrze we „Wstępie” uzasadnia wybór tematyki swoich badań, pisząc między innymi, że *„Jakkolwiek tematyka dorosłości i edukacji w ujęciu całożyciowym stanowi powszechny obszar zainteresowania naukowców, to temat postaw osób dorosłych wobec samego procesu edukacyjnego i ich aktywnego uczestnictwa w nim stanowi rzadko eksplorowany obszar badawczy. Postawa dorosłych wobec uczestnictwa w edukacji wydaje się być niszą, jawi się jako obszar badawczy o ograniczonym zainteresowaniu (...)”* (s. 5), dodaje, że badaniom problematyki uczenia się osób dorosłych poświęca się dużo uwagi, o czym świadczą publikacje z badań studentek i studentów szkół wyższych, uczestniczek i uczestników kursów doszkalających i szkoleń zawodowych krótkoterminowych, w większości badań jednorazowych a nie podłużnych ilościowo – jakościowych. *„Przegląd literatury wskazuje (...), że niemal całkowicie pominięta została grupa dorosłych słuchaczy szkół policealnych , którzy stanowią istotny segment edukacji formalnej, a zarazem posiadają odmienny profil demograficzny, zawodowy i motywacyjny niż studenci uczelni wyższych.”*. (s. 6). Autorka starała się wypełnić tę „lukę poznawczą” a miała do tego odpowiednie doświadczenie, pisze, iż *„Przez ponad dekadę pracowałam jako nauczyciel przedmiotów zawodowych oraz egzaminator w*

zespole szkół policealnych, gdzie miałam możliwość bezpośredniego obserwowania postaw osób dorosłych wobec uczestnictwa w edukacji formalnej.”(s. 7).

Rozprawa mgr Anny Orlińskiej ma strukturę dobrze ułożoną, zgodnie ze schematem prac naukowych pedagogicznych wspartych na wynikach badań empirycznych. W jej skład wchodzi części podstawowe:

- A. Część teoretyczna zawarta w dwóch rozdziałach (I i II),
- B. Część metodologiczna ujęta w rozdziale III,
- C. Część zawierająca analizę wyników badań i „Zakończenie” w rozdziale IV.
- D. Bibliografia,
- E. Aneksy.

Ponadto zawiera „Wstęp” (z niego przytoczyłem wcześniej cytaty) oraz wykazy tabel, wykresów, rysunków.

Niżej przedstawiam moje odniesienia i oceny wymienionych wyżej składników podstawowych rozprawy.

A, Część teoretyczna rozprawy.

Ta część, zgodnie z tytułem rozprawy zawarta jest w rozdziałach dotyczących problematyki postaw (R. I.) i problematyki edukacji formalnej (R. II.).

„Rozdział I. Problematyka postaw w świetle krytycznej analizy literatury przedmiotu”

Mgr Anna Orlińska, wykorzystując treści licznych zbiorów literatury przedmiotu, dokonuje analizy problematyki postaw, zwracając uwagę na: sposoby definiowania postaw, komponenty postaw, typy postaw, kształtowanie i transformacje postaw, na wybrane badania naukowe związane z postawami. Zatem stara się wielostronnie zanalizować zmienną, którą są postawy. Z tego zbioru danych istotne są, z punktu widzenia podjętego tematu rozprawy doktorskiej, między innymi następujące elementy:

- Usytuowanie „postaw” w terminologii psychologii i socjologii, ze wskazaniem, że nie jest to pojęcie jednoznacznie zdefiniowane, Autorka wspiera się analizą treści psychologii społecznej (a w ślad za nią pedagogiki), przyjmuje definicję „postawy” za

Tadeuszem Mądrzyckim jako „względnie stałej i zgodnej organizacji poznawczej, uczuciowo – motywacyjnej i behawioralnej podmiotu związanej z określonym przedmiotem czy klasą przedmiotów.” (s. 19), zatem za komponenty postawy uznaje komponent poznawczy, komponent emocjonalny, komponent behawioralny (działaniowy), idąc tym tropem prowadzi własne badania nad postawami osób dorosłych wobec własnego uczestnictwa w edukacji formalnej;

- Szczegółowa analiza poszczególnych komponentów postaw: komponentu afektywnego (emocji i oceny dotyczących obiektu postawy), komponentu poznawczego (wiedzy o obiekcie postawy), komponentu behawioralnego (dyspozycji do zachowania się wobec obiektu postawy), Autorka określa swoje stanowisko w tym zakresie: „Bazując na przytaczanej już definicji postaw T. Mądrzyckiego (...) przyjmuję, że jest to względnie trwała i zgodna organizacja poznawcza, uczuciowo – motywacyjna i behawioralna dorosłych słuchaczy szkół policealnych wobec własnego udziału w edukacji formalnej.” (s. 31);

- Kształtowanie postaw jako elementu osobowości człowieka oraz oddziaływania środowiska społecznego tego człowieka, zmienianie postaw (Autorka zaznacza, że „Zmiana jest zadaniem trudnym, szczególnie w odniesieniu do osób dorosłych, których postawy wobec przedmiotów i zjawisk , w tym także własnej edukacji to wynik długotrwałych procesów oraz zdarzeń mających miejsce w ciągu całej ich biografii.”, s. 41);

- Dane z arbitralnie wybranych badań naukowych nad postawami osób dorosłych, wskazanie, że „Trójelementowy model postawy jest solidnie zakorzeniony w psychologii społecznej i edukacyjnej , dzięki czemu pozostaje kluczowym fundamentem współczesnych teorii i badań empirycznych.” (s. 46).

„Rozdział II. Edukacja ustawiczna osób dorosłych jako proces społeczny i indywidualny”

Mgr Anna Orlińska w tym rozdziale (podobnie jak w Rozdziale I.) wykorzystując treści liczego zbioru literatury przedmiotu dokonuje szczegółowej analizy zmiennej, którą jest „edukacja formalna osób dorosłych”, zwracając uwagę na usytuowanie

edukacji formalnej w edukacji ustawicznej. Autorka, śladem ustaw polskich, następująco definiuje „edukację formalną”: *„edukacja formalna oznacza uczenie się w szkole lub na uczelni w ramach programów prowadzących do nabycia kwalifikacji pełnych lub cząstkowych na ogół w postaci świadectwa lub dyplomu. Na edukację formalną składa się system kształcenia ogólnego, kształcenia zawodowego oraz szkolnictwa wyższego.”* (s. 53). Edukacji ustawicznej poświęca w tym rozdziale uwagę, temu służą treści na tematy:

- Dorosłości, osób dorosłych (wg prac psychologicznych, socjologicznych, andragogicznych), za Anną Brzezińską przyjmuje podział dorosłości człowieka na 3 etapy: wczesna dorosłość (18 – 35 lat), średnia dorosłość (36 – 60 lat), późna dorosłość (powyżej 60 lat);

- Wybranych polskich i zachodnich teorii uczenia się osób dorosłych, między innymi Autorka, powołując się na jedną z teorii, pisze, iż *„uczenia się nie należy definiować poprzez jego mierzalne efekty, takie jak zakres przyswojonej wiedzy czy liczba zdobytych umiejętności, lecz poprzez to, kim staje się człowiek w procesie uczenia się. W moim odczuciu najistotniejsze jest więc (...) jaką osobą się staje oraz jakie przeobrażenia dokonują się w jej tożsamości.”* (s. 80);

- Specyfiki uczenia się osób dorosłych, w świetle prac z andragogiki, tu mieści się między innymi następujące spostrzeżenie na temat edukatorów osób dorosłych: *„Edukatorzy osób dorosłych odgrywają fundamentalną rolę w kształtowaniu pełnych i pozytywnych postaw wobec edukacji. Poprzez indywidualne podejście, wzmacnianie motywacji, tworzenie inspirującej atmosfery oraz dostarczanie angażujących doświadczeń edukacyjnych, mogą pomóc dorosłym przełamać bariery i rozwijać gotowość do nauki.”* (s. 94);

- Koncepcji i ustawowych norm edukacji ustawicznej, całożyciowego uczenia się, zawarte w raportach międzynarodowych oraz ustawach w Polsce, *„Powoli obserwować można jednak tendencję do zmierzania ku szeroko rozumianej idei life long learning, funkcjonującej w krajach Unii Europejskiej.”* (s. 105).

Część teoretyczna rozprawy doktorskiej mgr Anny Orlińskiej, bardzo bogata treściowo, zawierająca analizy treści prac zarówno polskich, jak i licznych prac zagranicznych, stanowiła dobrą podstawę do prowadzenia przez Autorkę badań empirycznych.

B. Część metodologiczna rozprawy.

Część metodologiczna jest szczegółowo ujęta w Rozdziale III. Wstępnie warto podkreślić, że mgr Anna Orlińska: a) w swoich badaniach powiązała podejście ilościowe z podejściem jakościowym, b) przeprowadziła badania podłużne, dwukrotnie w dystansie 2 lat zastosowała to samo narzędzie badawcze związane ze skalowaniem, co umożliwiło dostrzeżenie zmian w stanowiskach ocennych badanych, tych samych, osób. To podnosi wartość poznawczą tych badań.

„Rozdział III. Metodologia badań własnych”

Opis metodologii badań zawiera wszystkie te składniki, które są wymieniane jako niezbędne elementy procesu badawczego w pedagogice. Niżej przywołuję i rozwijam te składniki.

1. „Przedmiot i typ badań własnych”.

Autorka przedmiotem badań uczyniła postawy osób dorosłych wobec ich uczestnictwa w edukacji formalnej, z uwzględnieniem komponentów: emocjonalnego, poznawczego, behawioralnego, co było zasygnalizowane już w części teoretycznej rozprawy. W swoich badaniach zastosowała ilościowo – jakościowy tok postępowania. Badania realizowane były w trzech etapach: w dwóch zastosowała badania ilościowe (skalowanie), w trzecim badania jakościowe (wywiady).

2. „Cele i problemy badawcze”.

Badania służyły osiągnięcia celu poznawczego, celu teoretycznego, celu praktycznego (ważnego w naukach pedagogicznych). Problem główny ujęty został w postaci pytania: *„Jakie są postawy osób dorosłych wobec własnego udziału w edukacji formalnej oraz ich niektóre uwarunkowania?”* (s. 116). W związku z tym pytaniem

sformułowane zostało 15 problemów szczegółowych, 8 związanych z badaniami ilościowymi (dotyczącymi postaw i zmian w postawach osób rozpoczynających i kończących edukację, uwarunkowań zmian w postawach związanych z poziomem samooceny osób badanych, ich płci, miejsca zamieszkania, wieku, poziomem wykształcenia) i 7 związanych z badaniami jakościowymi służącymi uzyskaniu narracji autobiograficznych – w toku wywiadów swobodnych (m.in. na temat znaczenia środowiska rodzinnego, grupy rówieśniczej, kariery zawodowej). Wszystkie problemy szczegółowe zostały wykorzystane w analizie wyników badań.

3. „Zmienne i wskaźniki”.

W tabeli 3. na stronie 122 rozprawy dobrze ujęte są badane zmienne i ich wskaźniki.

4. „Metody, techniki, narzędzia badawcze”.

Badania prowadzone były w formie ankiety z dominującym składnikiem którym była 5 – stopniowa skala Likerta oraz w formie wywiadów, Autorka wykorzystwała przez siebie skonstruowane narzędzia badawcze: kwestionariusz ankiety, kwestionariusz wywiadu. Budowa kwestionariusza ankiety z doбором i określeniem ocenianych stwierdzeń była procesem czasochłonnym ale zgodnym z wymaganiami naukowymi. Składała się z 5 etapów: 1) wywiadów z 15 absolwentami edukacji formalnej w celu zbudowania listy pożądanych w skali postaw stwierdzeń, 2) transkrypcji tych wywiadów służących wyłonieniu 59 stwierdzeń, 3) oceny tych stwierdzeń przez 4 sędziów kompetentnych, w dziedzinie psychologii i pedagogiki, dzięki temu zmniejszono liczbę stwierdzeń do 47, 4) przeprowadzenie badań pilotażowych wśród 145 osób, dorosłych słuchaczy szkół policealnych, 5) standaryzacji tego narzędzia odnośnie komponentu emocjonalnego, komponentu poznawczego, komponentu behawioralnego, usunięcie 7 stwierdzeń z pierwszej wersji kwestionariusza, ostatecznie do badań właściwych wykorzystana została lista 40 stwierdzeń. Ocena stwierdzeń tworzyła kontinuum: 1 = zdecydowanie się nie zgadzam, 2 = nie zgadzam się, 3 = nie mam zdania, 4 = zgadzam się, 5 = zdecydowanie się zgadzam (być może lepszy byłby odwrotny układ kontinuum: od pozytywnych do negatywnych?). Oto przykłady stwierdzeń ze skali: „19. *Udział w*

edukacji formalnej daje mi poczucie zadowolenia”, „39. Udział w edukacji formalnej rozwija mnie intelektualnie”.

Do uzyskania danych jakościowych Autorka zastosowała tak zwany wywiad narracyjny, będący wywiadem po części mocno zestrukturyzowanym, po części wywiadem swobodnym.

Badania zasadnicze poprzedzone zostały czynnościami przygotowywania narzędzi badawczych już obejmującymi badania z udziałem osób kończących edukację formalną oraz sędziów kompetentnych.

5. „Dobór, charakterystyka grupy badawczej”.

Badania przeprowadzone zostały (o czym wspomniałem na wstępie) na terenie wszystkich (8) publicznych policealnych szkół medycznych: trzech w województwie opolskim (w Brzegu, Prudniku, Kędzierzynie Koźlu) i pięciu w województwie śląskim (w Gliwicach, Katowicach, Raciborzu, Zabrze, Sosnowcu). Badaniami ilościowymi w I etapie objęto 777 osób (IX – X. 2022 rok), w etapie II 503 osoby (VI. 2024 rok). Większość badanych osób w I etapie i II etapie stanowiły kobiety, osoby mieszkające w mieście, ze średnim wykształceniem, zróżnicowane wiekowo.

Do wywiadów (VIII – IX. 2024 roku) wybranych zostało 10 kobiet, dobranych celowo, pięć u których nastąpiły zmiany w postawach w kierunku negatywnych i pięć w kierunku pozytywnych. Oto jedno z 7 pytań wywiadu: „4. W jaki sposób przebieg Pani/Pana drogi zawodowej wpłynął na Pani/Pana uczestnictwo w edukacji na poziomie szkoły policealnej?”,

Mgr Anna Orlińska rzetelnie opracowała narzędzia badawcze i zgromadziła bogate dane od dużych grup badanych osób, co dało podstawy do wiarygodnej analizy wyników.

C. Część zawierająca analizę wyników badań i „Zakończenie”.

„ Rozdział IV. Postawy osób dorosłych wobec własnego uczestnictwa w edukacji formalnej. Prezentacja wyników badań własnych”.

Rozdział IV., bogaty informacyjnie, największy objętościowo w rozprawie (s. 171 – 331) jest dobrze ułożony treściowo, składa się z części zawierającej dane z badań

ilościowych (skalowania) i części zawierającej dane z wywiadów (danych jakościowych). Obie są podzielone na podrozdziały zgodnie z przyjętymi (z zamieszczonymi w części metodologicznej) problemami szczegółowymi. Każda z tych części zawiera podsumowanie a całość zwieńcza „Zakończenie”.

Część rozdziału z danych ilościowych (punktacja ocen poszczególnych stwierdzeń mieściła się w przedziale 1 – 6) ujęta jest w formie wartości stenowych poszczególnych komponentów postaw (poznawczego, emocjonalnego, behawioralnego), pełna skala stenowa, zgodnie z nazwą ”ten” (1 – 10) arbitralnie podzielona została na trzy poziomy: niski (steny 1 – 4), przeciętny (steny 5 – 6), wysoki (steny 7 – 10). To umożliwiło ujmowanie całości danych uzyskanych na początku kształcenia oraz na końcu kształcenia (po 2 latach) i dokonanie porównania tych danych i określenia kierunków zmian (w procentach) w zakresie poszczególnych komponentów postaw, w drugim kroku działań określenie wyników badań tych komponentów w związku z samooceną osób badanych (tu został zastosowany Inwentarz Samooceny Sherwooda, warto dane o zastosowaniu tego Inwentarza zamieścić w metodologicznej części rozprawy), z pięcią tych osób, miejscem zamieszkania (miasto, wieś), wiekiem tych osób (podane są tu określenia granic wiekowych do kategorii: najstarszy, średni, najmłodszy, są obliczone korelacje między wiekiem a komponentami postawy), wykształceniem osób badanych (średnie, wyższe). W podsumowaniu wyników Autorka stwierdza, że zmieniły się postawy osób dorosłych wobec własnej edukacji formalnej (w ciągu 2 lat), w zakresie komponentu poznawczego, emocjonalnego, behawioralnego ujmowanych w danych procentowych. *„Po ukończeniu cyklu kształcenia rozkłady odsetek wyników niskich obniżył się (...). Test t dla prób zależnych potwierdził istotne statystycznie wzrosty średnich we wszystkich trzech komponentach (...).”* S. 244).

Warto dodać, że treści tego fragmentu rozprawy są mocno wzmocnione danymi ujętymi w formie wykresów słupkowych i tabel.

Interesujące są dane Rozdziału IV. z badań jakościowych, z 10 wywiadów narracyjnych (dane osobowe badanych osób znane były Autorce). Mgr Anna Orlńska wybrała do wywiadów 5 kobiet u których wystąpiła pozytywna zmiana postawy i 5 kobiet u których wystąpiła zmiana negatywna. Były to osoby w wieku od 24 do 43 lat życia, 9

mieszkających w mieście i 1 mieszkająca na wsi, 2 z wykształceniem wyższym i 8 ze średnim wykształceniem.

Autorka dokonała transkrypcji wszystkich danych z wywiadów i następnie zastosowała analizę tematyczną, po niej wyłoniła tematy nadrzędne, tym poświęca uwagę (co także odzwierciedlają szczegółowe problemy badawcze), do tych tematów zaliczyła środowisko rodzinne, grupę rówieśniczą, osoby znaczące, przebieg kariery zawodowej, momenty krytyczne, sukcesy i porażki edukacyjne. Ta tematyka została wykorzystana i rozwinięta w toku (a) „analizy wertykalnej” obejmującej autobiografie poszczególnych osób, w nich określone są fazy życiowe dzieciństwa, adolescencji, dorosłości, zbudowała bogate merytorycznie „portrety badanych”, kategorie analityczne wzbogaciła licznymi cytataми z wywiadów, (b) w toku „analizy horyzontalnej” służącej porównaniu treści poszczególnych doświadczeń życiowych („narracji”) respondentek w celu wyodrębnienia wspólnych wątków oraz procesu zmian postaw pozytywnych i negatywnych. W „*Podsumowaniu jakościowego etapu badań*” mgr Anna Orlńska wydobyl ważne uogólnienia (głównie z „analizy horyzontalnej”), oto niektóre z nich ze strony 331: „*pozytywne postawy wobec edukacji rzadko wynikały z jednego czynnika, najczęściej były efektem złożonej trajektorii biograficznej*”, „*zmiana postawy z pozytywnej na negatywną najczęściej była efektem kumulacji trudnych doświadczeń rodzinnych, zawodowych i edukacyjnych*”.

W „Zakończeniu” Rozdziału IV. mgr Anna Orlńska zwięźle i celnie podsumowuje wyniki swoich badań. Píše, iż „*edukacja formalna dorosłych nie jest wyłącznie procesem zdobywania kwalifikacji, lecz także przestrzenią transformacji postaw, tożsamości i zaangażowania w życie społeczne.*” (s. 334). Cennym składnikiem są (moim zdaniem) rekomendacje dla edukatorów osób dorosłych zawarte w „Tabeli 46” (s. 333 – 334), zatem działania badawcze mgr Anny Orlńskiej zawierają wszystkie elementy kontinuum „opisywania pedagogicznego”. Są nimi: I. Odzwierciedlanie statyczne składników poznawanego procesu, II. Diagnozowanie, III. Wyjaśnianie, IV. Wzbogacanie teoretyczne i formułowanie wskazówek praktycznych, metodycznych (Vide: Stanisław Palka, *Opisywanie pedagogiczne i edukacyjne*, Kraków 2024, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego).

D. Bibliografia.

Mocno rozbudowana bibliografia na 15 stronach (s. 336 – 350), zawierająca dane o pracach zwartych oraz artykułach w czasopismach i – w niewielkim zakresie – netografii, w tym ponad 40 pozycji w języku angielskim, świadczy o solidnym przygotowaniu mgr Anny Orlińskiej do podejmowania i realizowania badań naukowych. W „Bibliografii” mieszczą się zarówno publikacje pedagogiczne, psychologiczne, socjologiczne, jak i – co ważne – z metodologii badań.

F. Aneksy.

W aneksach mieszczą się wzory narzędzi badawczych: kwestionariusza do badania postaw i kwestionariusza wywiadu narracyjnego, ponadto dokładny zapis wywiadu z jedną z nauczycielek. To dobre zwieńczenie tekstu rozprawy.

Rozprawa doktorska mgr Anny Orlińskiej **spełnia ustawowe wymagania** na stopień naukowy doktora art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018 poz. 1668 z późn. zm.): daje świadectwo ogólnej wiedzy teoretycznej Autorki, umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, oryginalnego rozwiązania problemu naukowego i rozwiązania użytecznego w sferze społecznej.

Rozprawę doktorską mgr Anny Orlińskiej pt. „*Dorosły w roli podmiotu uczącego się. Postawy osób dorosłych wobec własnego uczestnictwa w edukacji formalnej oraz ich niektóre uwarunkowania*” oceniam pozytywnie i wnoszę o dopuszczenie Autorki do dalszych stadiów postępowania służącego uzyskaniu stopnia naukowego doktora w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika.

Stanisław Pałke

Kraków, 19. XII. 2025 r.